

ESTUDI DEL COMUNIDOR DE SANT PERE DE RIU

PRESENTACIÓ.

El tema de l'estudi dels comunidors és pràcticament inèdit a les nostres terres. S'han fet alguns estudis arquitectònics en què es cita molt de passada la presència d'un comunidor. En el Maresme, gairebé no s'han conservat vestigis d'aquestes construccions. Recordem, a tall d'exemple, que a Santa Maria de Mataró està documentat un comunidor i un altre es conserva adossat a l'església de Sant Julià d'Argentona.

Avui, en aquestes ratlles, presentem l'estudi arquitectònic d'un comunidor que fins ara havia restat totalment en oblit, i que fins i tot alguns erudits no sols no l'havien sabut identificar com a tal, sinó que l'havien confós amb una construcció d'origen visigòtic. Estem parlant del comunidor de Sant Pere de Riu, en el terme municipal de Pineda de Mar, que a continuació passem a analitzar.

ESTUDI DEL COMUNIDOR DE SANT PERE DE RIU.

L'estructura en qüestió es troba situada sobre l'actual camí de pujada, a l'est de l'esplanada que queda sota el campanar i fora del mur de contenció. Actualment, se'n presenta amb l'aspecte d'una torre de base en forma de quadrilàter irregular, amb una amplada màxima de 4,35 m., per una llargada màxima de 4,20 m. L'alçada conservada varia de 4,60 a 6,40 m. segons l'indret on es mesura, ja que el terreny on s'assenta no és pla en tota la seva superfície.

L'aparell constructiu és a base de pedres planes escantellades, de mida molt variada i lligades amb morter de calç i sorra. En els angles, les pedres són més grans i lleugerament més ben treballades.

Hi observem, a la part baixa, el que semblen haver estat pilastres d'una construcció anterior, o d'un primer plantejament de l'estructura, i que foren englobades i reaprofitades en la construcció definitiva. N'hi ha, en total, quatre de conservades, quedant-ne tres en els angles nord-est, sud-est i sud-oest i una en el centre de la cara est, de tal manera que defineixen el que serà la planta de la posterior construcció. L'aparell d'aquestes pilastres és en tot similar al de la resta de l'edifici. Les seves dimensions varien, doncs, mentre les angulars són de 90 i

100 cm. —de llarg o ample indistintament—, la que hi ha al centre de la cara est no supera els 60 cm. d'ample. L'espai entre pilastres és, a la cara sud, d'uns 2 m., i a la cara est queden dos espais estrets de 65 i 74 cm. respectivament, a causa de la presència de la pilastra central.

No s'observen senyals d'altres pilastres ni a la cara oest ni a l'angle nord-oest, probablement a causa del condicionament de la porta que permet d'accedir a l'interior del comunidor. Aquesta porta, que es troba gairebé centrada —desplaçada uns 25 cm. del centre de la paret—, fa 1 m d'ample, amb una alçada d'uns 2,70 m. La llinda, la forma una pedra allargada, ben tallada, d'uns 18 cm. d'ample, i que sobresurt uns 10 cm. del nivell actual de terra a l'exterior. Els muntants, els forma el mateix mur, i la part alta és un arc rebaixat de pedres planes disposades en *plec de llibre*. A l'intradós, hi queden encara restes de les empremtes de l'entramat de canyes paral·leles utilitzades en la construcció d'aquest arc.

La cambra interior fa poc més de 3 m. d'amplada màxima i una llargada similar. El gruix de les parets és d'uns 54 cm. La coberta és de volta d'aresta, formada per l'encreuament de dues voltes apuntades, de pedres planes, i aixecada per mitjà d'un entramat de canyes paral·leles, lès empremtes del qual són encara ben visibles; la mateixa tècnica utilitzada a l'arc de la porta. El paviment és actualment cobert amb rajoles de gres modernes.

La llum entrava per dues finestres gairebé iguals situades a les cares est i sud. Són de doble esqueixada i formades, a l'exterior, per dues pedres tallades fent funció de muntants i amb un arc de pedres planes disposades en *plec de llibre*, de forma molt allargada que, no sense treballs, podríem considerar com lleugerament apuntada. Les dimensions són, a l'exterior, de 40 cm. d'ample, variant l'alçada des dels 80 cm. de la finestra de l'est als 92 cm. de la del sud. En el punt més estret, l'amplada no supera els 20 cm.

A la part alta de l'edifici hi ha una terrasseta amb bancs, accessible des del mur de contenció de l'esplanada per mitjà d'un pont elevat, a l'estil de les torres anomenades albarranes, que trobem amb freqüència en fortificacions relacionades amb el món musulmà. Aquest pont és d'obra, amb aparell i materials similars als de la resta de l'edifici, i sostingut per un arc rebaixat, també de pedres planes disposades en *plec de llibre*, i aixecat per mitjà d'un entramat de canyes, com ja hem observat a la porta i a la volta de l'interior. L'amplada total d'aquest pont és de 138 cm., i a ambdós costats del corredor, que no sobrepassa els 85 cm., feien de barana dos murets d'obra de 30 cm. de gruix que no es conserven en tota la seva alçada, i que han estat avui completats amb una barana de troncs de fusta.

De bancs, a la terrasseta, n'hi ha quatre disposats un a cada angle. El de l'angle nord-est és de cares rectes, en forma d'angle, mentre els altres són en forma de quart de cercle. Tots ells han estat, en part, restaurats, com tampoc no és original el paviment de rajoles de terra cuita de la terrasseta.

Les baranes són d'obra, perllongament de les parets de la torre, ja que no s'aprecia una separació clara que mostri una diferència cronològica. Només un curt tram de la cara nord conserva tota l'alçada sencera, amb un coronament, però, de rajoles de terra cuita, que no és possible de dir amb exactitud si és l'original. Aquesta alçada és d'uns 105 cm.

No creiem possible d'assignar una funció defensiva a aquesta estructura, malgrat la seva forma de torre, per diferents raons:

La relació que pugui haver-hi amb les torres albarranes, abans esmentades, és més formal que real; així mateix, la seva petitesa i la fàcil accessibilitat del seu interior són impròpies d'una veritable estructura defensiva. Manquen també els elements passius propis de les fortificacions, com són els merlets, espitlleres i matacans.

Quant a la posició de l'església, a mitja alçada del turó, hauria estat molt difícilment defensable, raó per la qual probablement mai no hi hagué la preocupació per fortificar-la o, almenys, no n'ha quedat cap senyal. Així mateix, malgrat que aquesta estructura domina actualment el camí d'entrada, no podem assegurar que l'accés es fes pel mateix lloc antigament, cosa, a més, bastant improbable.

La identificació com a comunidor és molt més probable. El comunidor, com a lloc des del qual es feien una sèrie de cerimònies i rituals relacionats amb les collites, havia d'estar situat en una posició des de la qual dominés el màxim d'extensió de les terres conreades, condició que reuneix l'edifici estudiat, per la seva posició en el flanc del turó, a l'exterior del recinte eclesiàstic.

Una estructura molt similar presenta el comunidor de l'església parroquial de la costa del Montseny (1), que compta, a més, amb una teulada piramidal sobre quatre pilastres de pedra —i tres de més petites, com a reforç, a les cares nord, est i sud—. Es troba també situat a l'exterior de l'església, però en relació amb ella i en posició dominant sobre els camps.

D'altres comunidors trobem també a les esglésies de la Doma, de la comarca de la Garriga (2) i Sant Esteve de Palautàries (3), situades sobre la teulada de les respectives esglésies. El primer d'aquests dos exemples, amb quatre pilastres d'obra sostenint un sostre piramidal; l'altre, amb quatre finestres i sostre del mateix tipus, segons un esquema que tornem a trobar al comunidor de l'església del castell de Calafell (4).

Establir-ne una datació, però, no sembla gens fàcil. Cal tenir en compte, en primer lloc, les restes de les pilastres de la part baixa, que ens documenten, almenys, un estat inferior a l'actual.

Atès que en el plantejament definitiu es conservà l'emplaçament i la planta delimitada ja per les pilastres, podem considerar ambdues fases directament rela-

cionades entre si. Això ens permet d'exposar una primera hipòtesi segons la qual hauria existit un primer comunidor al nivell del terra de l'esplanada inferior, al qual, per causes no ben determinades, es superposà una construcció de major alçada, en relació amb l'esplanada superior.

És significatiu el fet que aquesta primera construcció es trobaria al nivell aproximat del paviment de l'església i els antics accessos, i la reforma caldria posar-la en relació amb un aixecament del nivell del terreny a la zona nord del complex, o en un intent d'aprofitar una diferència de nivell ja existent. Són hipòtesis que només un estudi arqueològic detallat de l'estructura de l'edifici i de tota l'àrea on aquest s'aixeca, ens permetria concretar.

La relació tipològica entre aquest primer comunidor suposat i, per exemple, els de la Costa i la Doma, apareix molt clara si tenim en compte les pilastres —tres angulars, una probable quarta que no s'ha conservat i, almenys, una pilastreta menor central a la cara est— que sostindrien probablement una teulada piramidal, comuna, com ja hem vist, en aquests tipus d'edificis.

Tampoc no és aventurat suposar, sobre les baranes de la construcció definitiva, una cobertura similar, com la del comunidor de la Costa.

Quant a l'aparell constructiu, ja hem vist que en ambdues fases és pràcticament idèntic, la qual cosa fa pensar en una cronologia relativament propera.

L'aparell de pedres planes apareix sovint en relació a l'*opus spicatum* (5), anterior al segle XI, i no és estrany de trobar-hi pedres angulars més ben tallades i més grans (6). Una cronologia similar presenten nombroses finestres amb arc de pedres planes disposades en *plec de llibre* (7), malgrat que, en general, són d'una geometria més regular que els allargats arcs de les finestres del nostre comunidor. També era conegut en època pre-romànica el sistema de construcció d'arcs i voltes per mitjà d'un entramat de canyes, paral·leles o teixides, com a suport provisional de l'obra (8).

Malgrat tot, la coberta amb volta d'aresta formada per voltes apuntades ens obliga a rebaixar la cronologia, almenys, fins una data posterior a la segona meitat del segle XII, moment en què es generalitza la utilització de les voltes de perfil apuntat.

És significativa, també, la data assignada als comunidors similars abans esmentats: el de La Doma fou bastit arran de les ampliacions que dugué a terme Beltran Flip l'any 1561, i el de Calafell és, potser, de principis del segle XVII.

Quant a la cronologia que abans ens aportava l'aparell constructiu i la tècnica, aparells similars, de pedres planes, els trobem en èpoques posteriors, i el mateix podem dir de la utilització d'entramats de canyes per a l'aixecament

d'arcs i voltes. Així, si hi ha proves que demostrin que la volta és fruit d'una reforma posterior a l'edificació dels murs, hem de refusar definitivament la hipòtesi d'una cronologia alta, visigòtica o pre-romànica (9) com apuntaven d'altres autors. Si pensem, a més, que l'aparell constructiu no és propi dels segles XII i XIII i que amb el Renaixement s'abandonen les voltes de perfil apuntat, creiem que la data de construcció del comunidor de Sant Pere de Riu pot situar-se entre els segles XIV i XVI, amb la qual cosa queda ja fora del període romànic.

Enric Juhé i Corbalan
Cristina Martí i Ribas

NOTES.

- 1.- MARTÍ BONET, J.M. *Catàleg monumental de l'arquebisbat de Barcelona: Vallès Oriental*; vol. I/1, Barcelona 1981, p. 114, 116.
- 2.- MARTÍ BONET, J.M. *Op. Cit.*, p. 383, 395.
- 3.- MARTÍ BONET, J.M. *Op. Cit.*, p. 686, 688.
- 4.- SANTACANA, J. *L'excavació i restauració del Castell de la Santa Creu, Calafell, Baix Penedès*. Monografies arqueològiques - 6. Barcelona 1986, p. 35, làm. 7, 8, 9, fig. 6.
- 5.- Vegeu, per exemple, BARRAL i ALTET, X. *L'art pre-romànic a Catalunya, segles IX-X*. Barcelona 1981, fig. 2, 71, 78, 79.
- 6.- BARRAL i ALTET, X. *L'art pre-romànic...*, fig. 116.
- 7.- BARRAL i ALTET, X. *L'art pre-romànic...*, fig. 77 i 182; de Santa Margarida del Cairat (Esparraguera, Baix Llobregat) i de Sant Joan de Belcaire de l'Empordà, respectivament. Que aquests tipus d'arcs eren molt corrents, ho proven gran nombre d'edificis, on s'empraven com a portes, arcs cecs, voltes absidals, etc. Vegeu: BARRAL i ALTET, X. *Op. Cit.*, fig. 152, 160, 165 o 167, per exemple.
- 8.- BARRAL i ALTET, X. *Op. Cit.*, fig. 146, 147, 148, 149, entre d'altres.
- 9.- RIBAS i BERTRAN, M. *El Maresme en els primers segles del Cristianisme*. Mataró 1975, p. 40, làm. IV.

BIBLIOGRAFIA.

- BARRAL i ALTET, X. *L'Art pre-romànic a Catalunya, ss. IX-X*. Barcelona 1981.
- MARTÍ i BONET, J.M. *Catàleg monumental de l'arquebisbat de Barcelona: Vallès Oriental*. Vol. I/1, Barcelona 1981.
- RIBAS i BELTRAN, M. *El Maresme en els primers segles del Cristianisme*. Mataró 1975.
- SANTACANA, J. *L'excavació i restauració del Castell de la Santa Creu, Calafell, Baix Penedès*. Monografies arqueològiques - 6. Barcelona 1986.